

Gyógyszerésztörténeti közlemények

Dr. Köves János (1882—1977)

DR. ZALAI KÁROLY

A közelmúltban halt meg dr. Köves János, a Magyar Állatorvosi Kar doyenje, az oltóanyag-termelés hazai nesztora, aki élete folyamán mindvégig kapcsolatban állt a magyar gyógyszerésztársadalommal is. A szerző ebből az alkalomból bemutatja Köves János pályafutását, tudományos és gyakorlati eredményeit az állat- és embergyógyászati oltóanyagok, diagnosztikumok előállítása és felhasználása terén, melyek nemzetközi viszonylatban is rangos helyet biztosítanak neki a tudománytörténetben.

*

A Magyar Állatorvosi Kar doyenje, az oltóanyag-termelés hazai nesztora, Köves János dr 1977. október 31-én, alkotó életének 96. évében, szellemi képességeit mindvégig megtartva, csendesen elhunyt.

Köves János élete szinte egész folyamán kapcsolatban állt a magyar gyógyszerésztársadalommal is; a gyógyszerészi hivatást sokra értékelte: munkatársakként gyógyszerészeket is alkalmazott. A Phylaxia készítményeiből lerakathálózatot épített ki az ország gyógyszerházaiban; a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság működését erkölcsileg és anyagilag egyaránt, többször is támogatta, a Társaságban 1929. júniusában előadást tartott „Gyógyító és védő savók és vaccinák legújabb előállítási módjáról” címmel [1].

Köves János 1882. január 8-án született Zircen, nyolgyermekes kovács kisiparos családban. Itt alakult életfelfogása olyanná, amely későbbi életútját példamutatóvá tette és igazi közösségi emberré formálta. Ebből a környezetből hozta a munka szeretetét, a kitartó szorgalmat és ismeretvágyat, amely kialakította a mindenki által becsült széles körű tudását.

Az elemi iskolát Zircen, majd a gimnázium hat osztályát Veszprémben végezte, s mivel annak idején az Állatorvosi Akadémiára 6 középiskolai osztály elvégzése után lehetett csak beiratkozni, a jeles tanuló jelentkezett, és 1898-ban felvételt nyert. A szorgalmas diák példás előmenetellel, tandíjkedvezmény kiérdemlésével abban a kitüntetésben is részesült, hogy különmunkát kapott az anatómiai és az élettani intézetben, ahol pályadíjat is nyert. 1902 nyarán, 20 éves korában megkapta jeles minősítésű állatorvosi oklevelét, de nem a jövedelmező községi állatorvosi pályát választotta, hanem a kórbonctani tanszék gyakornoka, majd tanársegédje lett. Magántanulónként elvégezte a gimnázium 7. és 8. osztályát, hogy az érettségi bizonyítvány birtokában a Tudományegyetemen a doktori címet megszerezhesse. Időközben az Állatorvosi Akadémiát főiskolává szervezték át,

amely megkapta a doktoriná avatás jogát. Köves János a klinikai vérvizsgálattal foglalkozó disszertációjának benyújtása és az előírt vizsgák letétele után 1907-ben a három első állatorvosdoktor egyike lett [2].

Eddigi munkássága alapján Hutya Ferenc professzor 1907 nyarán munkatársául választotta a sertéspestis közelebbi megismerését célzó munkájához, amelyet szabad esti óráiban végzett, majd 1908 januárjától az Állatorvosi Főiskolán a sertéspestisre vonatkozó munkákon kívül vezette az ambulatóriumot és a vásártéri gyakorlatokat. 1908 őszén a járványtani laboratórium vezetője lett. Megtervezte a sertéspestis elleni szérumentermelés eszközeit, és Hutya-val együtt kidolgozott módszerével Európában először termelt nagy mennyiségben ilyen szérumot. Az 1912. február 1-én megalkult Phylaxia Szérumentermelő Rt. igazgatója — mint állami állatorvos — Köves János lett [2].

Köves nagy súlyt helyezett egyes állategészségügyi kérdések megoldására, és ezek kapcsán százánál több szakközleményt írt. Ezek javarészt a sertéspestissel foglalkoztak, de figyelme kiterjedt egyéb fertőző betegségekre is. Leírta a sertés rosszindulatú vizenyőjének bradsot-szerű alakját, amelyet róla Köves-féle betegségnek is neveznek. Különböző fertőző betegségek elleni védekezés kidolgozásával munkatársaival együtt sok tízezerre menő szakközleménnyel — vidéken és Budapesten tartott igen sok előadásukkal — hervadhatatlan érdemeket szereztek.

Köves az oltóanyag-termelésben iskolát teremtett, de nemcsak tudományos irányító volt; példamutató egyéniségével olyan törzsgárdát nevelt, akik szeretik munkahelyüket és hivatásnak tekintik az állategészségügy érdekében kifejtett munkájukat [2].

A Phylaxia megalapítását követő években a humán fertőző betegségek megelőzésére, felismerésére és gyógyítására szolgáló készítmények előállítása hazánkban mintegy 100 éves múlttra tekintett vissza, melynek kezdete a himlővédőoltás bevezetése volt.

Demkó, Magyary Kossá és Gortvay orvostörténetesek szerint hazánkban először 1711-ben Rayman Adám eperjesi főorvos alkalmazta karról karra az emberi himlő átoltását, amely eljárást feltehetően görög és örmény kereskedőktől tanulta.

A himlőoltás Jenner által 1776-ban bevezetett módszerét hazánkban Bene Ferenc egyetemi tanár népszerűsítette az 1800-as évek elején. A század végén már annyira elszaporodott az oltóanyag-termelő orvoslaboratóriumok száma (Budapest, Túrkeve, Arad, Heves, Nagyvárad, Temesvár,

Békéscsaba stb.), hogy 1890-ben a belügyminiszter rendelettel tiltotta meg a himlőoltóanyagok bizományba adását. Ez elősegítette több, kifejezetten szérumtermeléssel foglalkozó intézet felállítását, bár ennek ellenére az első világháború utáni években hazánkban nem volt korszerű a szérum- és oltóanyag-termelés [3]. Ezért jelentősek e téren *Scholtz Kornél* orvos, h. államtitkár tárgyalásai *Köves Jánossal*, a Phylaxia Szérumtermelő Rt. igazgatójával, melynek eredményeként *Köves* 1923-ban vállalta a humán célra szolgáló oltóanyagok termelését külön e célra a Rottenbiller u. 26-ban berendezett épületben.

A humán osztály vezetésére *Johann Béla* egyetemi magántanárt szemelték ki. Míg régebben a szérumokat egyszerű gyógyszeres üvegekbe töltve adták át a gyógyszer-táraknak, a Phylaxiánál *Köves* vezette be azt, hogy az összes embergyógyászati készítmény ampullákba töltve kerüljön forgalomba. A széles körű kutatómunka eredményeként a forgalomba kerülő humán szérumok, oltóanyagok és diagnosztikumok fajtája és mennyisége egyre jobban növekedett, így *Köves* tevékenysége mindinkább a lakosság közegészségügyét is szolgálta [3].

Az elismerés sem maradt el *Kövest* főiskolai, illetve egyetemi magántanárnak nevezték ki, majd 1937-ben egyetemi nyilvános rendkívüli tanár lett.

A II. világháború időszakában az intézet érzékeny károkat szenvedett, de *Köves* szervezőképességének s az általa összefogott kollektíva igen aktív közreműködésének köszönhető, hogy Budapest felszabadulása után az elsők között a Phylaxiában indult meg a munka és a termelés.

1948-ban a magyarországi oltóanyag-termelő intézeteket Phylaxia Állami Oltóanyagtermelő Intézet néven egyesítették és az államosított vállalat műszaki vezetésével ezután is *Kövest* bízták meg. Alig telt el öt esztendő, s *Köves* tervei alapján felépült az új, a Szállás utcai központ, amely azóta is szolgálja a magyar oltóanyag-termelést, és helyet ad a HUMÁN Oltóanyagtermelő és Kutató Intézetnek is.

E korszakból kiemelten kell értékelni azt, hogy a felszabadulás után (1945 februárjában) *Köves* részt vett a főváros vezetői által összehívott bizottság munkájában, amelynek feladata volt többek között néhány gyógyszertár munkáját életre keltetni és gyógyszerekkel ellátni. Ezzel kapcsolatban *Köves* már márciusban megindította a Budapest lakosságának tífusz elleni védőoltásához szükséges oltóanyag termelését. Az oltások eredményeként elmaradtak a háború rendszeres velejárói (a tífuszos megbetegedések stb.), amelyek a sokat szenvedett és legyengült lakosoknak az életet jelentette [2].

Kövest 1948 októberében a Magyar Tudományos Akadémia a Phylaxiából átvette az Akadémiai Kiemelt Tudósok státuszába, de szolgálattételre továbbra is a Phylaxiához rendelte, ahol 1952 februárjáig műszaki vezető maradt. Ekkor az Akadémia áthelyezte a két év előtt alakult Állategészségügyi Kutatóintézetbe, ahol igazgatóhelyettesi beosztásban vezette a higiéniai osztályt. Innen több mint húsz állathigiénéiával foglalkozó értékes

dolgozatban tette közkinccsé széles körű tudását, tapasztalatait. 1958-ban, 76 évesen kérte nyugdíjazását [2].

Kövest 1952-ben a Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága az állatorvos-tudományok doktora tudományos fokozattal ruházta fel. 1966-ban a Magyar Agrártudományi Egyesület Állatorvosok Társasága *Hutyrá Ferenc*-emlékéremmel tüntette ki; 1972-ben (a Phylaxia megalapításának 60. évfordulóján), 90 éves korában a „Mezőgazdaság Kiváló Dolgozója” kitüntetésben részesítette a mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter. Az Állatorvostudományi Egyetem 1975-ben „*Marek József*-emlékérem” kitüntetésben is részesítette.

A vállalatvezetés nehéz és felelősségteljes munkája mellett jutott ideje és energiája arra, hogy társadalmi munkát is végezzen: a Magyar Országos Állatorvosi Egyesületnek 1910-től 1924-ig pénztárosa, majd titkára, főtítkára, alelnöke és 1924-től 1941-ig elnöke volt. Tevékenyen részt vett a Magyar Agrártudományi Egyesületben és a Magyar Mikrobiológiai Társaságban is [2].

A Phylaxia 25 éves jubileumán azzal az életvitelét jellemző mondattal köszöntötték *Kövest*, hogy „Nil sine magno vita labore dedit mortalibus”. Ő ezt a jelmondatot egész életében vallotta, s igazságát életével bizonyította. E jelmondat olvasható azon a bronz emléklapketten (*1. ábra*), amelyet erre az alkalomra *Sóvári János* éremművész készített [4].

Köves érdeklődési és működési területe rendkívül széles körű volt. Eredményesen teremtett kapcsolatot szerteágazó ismeretei és a gyakorlat fejlesztése között. Sikeresen érte el azt, hogy az oltóanyag-termelést, az immunbiológia jelenségeit ne elszigetelten, hanem az élet által megszabott összefüggéseiben lássa, értékelje és fejlessze. Kiemelkedő egyénisége, elméleti felkészültsége világviszonylatban is kiváló tudományos és gyakorlati eredményei előtt a magyar gyógyszerésztársadalom mélyen meghajtja az elismerés zászlaját.

IRODALOM

1. A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értékeitője 5, 445 (1929); 9, 175 (1933); 13, 126 (1936); 14, 60 (1937); 15, 73 (1939); 16, 304 (1940) — 2. Szent-Iványi M. Köves János dr. Magyar Ao L. 33, 90 (1978). — 3. Zboray B.: Adatok a magyar oltóanyagtermelés történetéhez. *Communications ex Bibliotheca Historiae Medicinæ Hungarica* 36, 161 (1965) — 4. Huszár L., *Varcennai Gy.: Medicina in nummis* Budapest, (1977).

К З а л а и: Янош Кёвеш (1882—1977 гг.)

Недавно умер Янош Кёвеш — доyen венгерской ветеринарии, нестор отечественного изготовления прививочных материалов, который на протяжении всей своей жизни поддерживал тесный контакт с венгерской фармацевцией. Поэтому поводу автор излагает творческий путь Яноша Кёвеша, достигнутые им научные и практические результаты в области производства прививочных материалов и диагностических препаратов в ветеринарной и гуманитарной медицине, которые обеспечивают ему в международных масштабах выдающееся место в истории науки

K Zalai: Dr. János Köves 1882—1977

The life work of János Köves, who died in 1977, is recalled. He was the doyen of the Hungarian veterinarians, nestor of the production of serobiological preparations in Hungary. He maintained closest relations with Hungarian pharmacy throughout his active career. His scientific and practical achievements secured for him an international fame and a distinguished place in the history of biological sciences in Hungary.

K Zalai: Dr. János Köves 1882—1977

Der Verfasser beschreibt den Lebenslauf, die wissenschaftlichen und praktischen Ergebnisse in der humanen und veterinären Impfstoff- und Diagnostika-Produktion und -Anwendung, des unlängst verstorbenen Doyens der ungarischen Tierärzte, Nestors der ungarischen Impfstoffproduktion, der während seines ganzen aktiven Lebens mit der ungarischen Pharmazie in engster Beziehung war. Die Tätigkeiten von Dr. János Köves hatte für ihn einen internationalen Ruhm gebracht und sicherte ihm einen hochrangigen Platz in der Geschichte der biologischen Wissenschaft in Ungarn.

* D-ro K. Zalai: D-ro János Köves 1882—1977

En la proksima pasinteco mortis d-ro János Köves, dojeno de la hungara veterinara fakultato, nestoro de la patrolanda vakcino-produktado, kiu ĝis la fino de sia vivo ĉiam estis en interrilato ankaŭ kun la hungara farmaciisto-socio. La aŭtoro okaze de tiu ĉi evento prezentas la karieron de d-ro János Köves. liajn sciencajn kaj praktikajn rezultojn sur tereno de produktado kaj aplikado de animalo- kaj homoterapeŭtikaj vakcinoj kaj diagnostikaj materialoj, kiuj ankaŭ en internacia rilato certigas al li eminentan lokon en la sciencistorio

(Semmelweis Orvostudományi Egyetem Egyetemi Gyógyszertára, 1092 Budapest, Hőgyes Endre u. 7.)

Érkezett: 1978. VII 31.

EGY ÚJ ÉTVÁGYCSÖKKENTŐ GYÓGYSZER, A MAZINDOL (TERONAC®)

Gogerty, J. H., Trapold, J. H.: *Sandoz Rev.* 2, 29 (1977)

Az elhízás a civilizált társadalom egyik legnagyobb egészségügyi problémája, mert az elhízás számos betegség forrása lehet. Elég csak az elhízásból eredő kardiovaszkuláris betegségekre, a cukorbetegségekre, az atherosclerosisra gondolni, azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy sok embernek az obesitást, elhízását kell gyógyszeresen befolyásolni ahhoz, hogy más betegségek ne fejlődjenek ki. Számos gyógyszer ismert már az elhízás kezelésében, ezek közös hatása az étvágycsökkentés. Sajnos a gyógyszerek azonban abban is közösek, hogy kémiai szerkezetükben a feniletámin-váz megtalálható, amely pl. az amfetamin (más néven Aktedron, Anara) pszichostimuláns vegyületben is fellelhető. Az igazság az, hogy az amfetamin mellékesen étvágycsökkentő hatását akarták elsődlegessé tenni, amikor a vegyületek szintéziséhez kezdtek. Így többnyire ugyan sikerült olyan vegyületeket szintetizálni, amelyek kiváló étvágycsökkentő hatást fejtenek ki, azonban kísértő mellékhatásként számolni kellett a központi idegrendszert izgató tulajdonságukkal is. A fenmetrazin (= Gracidin), dietilpropion, fenfluramin, fentermin, klórfentermin (= Desopimón), clotermin és a benzofetamin egyaránt fenilalkilamin-származékok, így mellékhatásként a központi idegrendszert izgatják. A feniletámin-alapváz egyébként az endogén humorális és neuronális transzmisszióban elsődleges szerepet játszó noradrenalinban és adrenalinban is fellelhető, ami egy-

ben azt jelenti, hogy az étvágycsökkentésre alkalmazott szintetikumok lényegében szimpatikomimetikus anyagok.

A Sandoz-cég amerikai laboratóriumaiban szintetizálták a mazindolt, amely Teronac® néven új étvágycsökkentő szerként került forgalomba. A mazindol ugyancsak anorexiás hatású, mint a többi eddig ismert anyag, azonban támadáspontjában különbözik a többi ilyen jellegű anyagtól. Erre bizonyos fokig a szerkezete is magyarázatot nyújt, amennyiben nem feniletámin-származék, hanem imidazoindol-derivátum. A mazindol hatását elsődlegesen a limbikus rendszeren keresztül, ennek is a septális részében fejt ki, amelynek fontos szerepe van a táplálékfelvétel szabályozásában. A mazindol potenciózza a noradrenalin hatását, és feltehetően ezen az úton szabályozza a táplálékfelvételt. Érdekes, hogy a mazindol nem befolyásolja pl. a kopáló patkányok vércukorszintjét, ami egyben azt magyarázza, hogy a mazindol étvágycsökkentő hatása nem áll összefüggésben a szervezet megváltozott glükóz- és lipid-metabolizáló képességével. Terápiás adagban a mazindol nem fejt ki káros effektust a kardiovaszkuláris rendszerre, ami igen fontos az ilyen betegségben szenvedő elhízott beteg kezelése szempontjából. A mazindolnak nincs direkt pszichostimuláns hatása sem, ill. csak nagyobb dózisokban.

A mazindolt (Teronac®) 1966-ban fedezték fel, hosszas és alapos vizsgálatok után 1973-ban engedélyezték forgalomba hozatalát (Jelenleg hazánkban nincs forgalomban.) (128)

Dr. Benkő György